

Joanna Miklaszewska

"Marcin Józef Żebrowski (XVIII w.). Kompozytor i muzyk kapeli jasnogórskiej, red. Remigiusz Pośpiech, Opole 2013 : [recenzja]

Liturgia Sacra. Liturgia - Musica - Ars 20/1(43), 243-248

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

skim sanktuarium w latach 1893–1996 wskazuje na intensywność i zróżnicowanie podejmowanych w tym zakresie działań” (s. 215). Były one możliwe głównie dzięki temu, że „od samego początku swego pobytu w Tuchowie redemptoryści zwracali uwagę na powierzenie posługi organisty muzykowi z fachowym przygotowaniem, umożliwiającym nie tylko prawidłową grę organową podczas liturgii i nabożeństw, ale również pozwalającym na prowadzenie zespołów wokalnych i instrumentalnych na odpowiednio wysokim poziomie” (s. 219). Przeprowadzone analizy doprowadziły wreszcie autora rozprawy do bardzo istotnego wniosku potwierdzającego fakt, „że zarysowana w pracy teza o kulturowym oddziaływaniu sanktuarium i misyjnej działalności redemptorystów w dziedzinie muzyki religijnej i liturgicznej znalazła swoją weryfikację” (s. 220). O naukowej wartości omawianej pracy decyduje głównie fakt pionierskiego, jak już wspomniano, opracowania syntezy obrazu kultury muzycznej tuchowskiego sanktuarium od końca XIX do poł. XX w., jak również znaczące poszerzenie wiadomości na temat działających tam muzyków kościelnych, zarówno zakonnych, jak i świeckich. Dzięki temu pozycja ta zainteresuje nie tylko mieszkańców Tuchowa oraz innych związanych blisko z tamtejszym sanktuarium maryjnym, ale wszystkich, którzy zainteresowani są rozwojem religijnej kultury muzycznej w Polsce w okresie poprzedzającym bezpośrednio czas reformy *Vaticanum II*.

Remigiusz Pośpiech

REMIGIUSZ POŚPIECH (red.), *Marcin Józef Żebrowski (XVIII w.). Kompozytor i muzyk kapeli jasnogórskiej* (Musica Claramontana — Studia 3), Opole: Red. Wydaw. WTUO 2013, 204 s., ISBN 978-83-63950-15-6 (WTUO), 978-83-7342-371-8 (Wydaw. i Druk. św. Krzyża).

W ramach szeroko zakrojonych badań prowadzonych przez Zespół Naukowo-Redakcyjny Jasnogórskich Muzykaliów, pracujący nad projektem *Musica Claramontana* pod kierownictwem naukowym Remigiusza Pośpiecha, wydany został zbiór artykułów poświęconych wybitnemu polskiemu osiemnastowiecznemu kompozytorowi Marcinowi Józefowi Żebrowskiemu, związanemu z ośrodkiem muzycznym na Jasnej Górze. Jego twórczość przeżywa renesans od pierwszej dekady XXI w., kiedy to w ramach serii *Musica Claramontana* nagranych zostało kilka płyt z większością jego zachowanych utworów, natomiast Polskie Wydawnictwo Muzyczne — w tej samej serii — opublikowało dwie msze (*Missa pastoralis* i *Missa ex D* w opracowaniu Remigiusza Pośpiecha) oraz nieszpory (w opracowaniu Huberta Prochoty). Wspomnieć należy także, iż w wydawnictwie tym już wcześniej wydane zostało *Magnificat*, *Salve Regina*, *Missa Pastoritia* oraz wybór *Sonat pro processione* Żebrowskiego. Ostatnie działania podjęte w ramach wymienionego projektu znacząco przyczyniły się zarówno do rozwoju badań, jak i upowszechnienia twórczości Żebrowskiego w Polsce i w Europie. O rezonansie jego muzyki we współczesnej kulturze polskiej może świadczyć m.in. nadanie imienia Marcina Józefa Żebrowskiego Zespołowi Szkół Muzycznych w Częstochowie 10 grudnia 2001 r.

Marcin Józef Żebrowski to postać w muzyce polskiej tyleż wybitna i znacząca, co nieco zagadkowa. Badania prowadzone w XX w. przez Pawła Podejkę oraz współcześnie przez Remigiusza Pośpiecha pozwoliły na ustalenie ważnych faktów z jego życiorysu, uzupełnienie luk i sprostowanie błędnych domniemań na temat jego biografii. Dzięki ustaleniom P. Podejki sprostowane zostało przede wszystkim nieprawdziwe przypuszczenie, iż był on członkiem zakonu oo. paulinów. Badania nad życiem i działalnością tego twórcy, prowadzone głównie w ramach działalności Zespołu Naukowo-Redakcyjnego Jasnogórskich Muzykaliów, przyniosły natomiast ciekawą hipotezę, iż być może Marcina Józefa Żebrowskiego identyfikować można z XVIII-wiecznym wybitnym skrzypkiem nazwiskiem Żebro (którego wspomina m.in. w swoich opracowaniach Alina Żórawska-Witkowska).

Recenzowana pozycja stanowi pierwsze w literaturze muzykologicznej szersze, monograficzne ujęcie życia i twórczości Marcina Józefa Żebrowskiego. Bezpośrednio na temat muzyki Żebrowskiego powstały już wcześniej artykuły, napisane przez R. Pośpiecha (o twórczości mszalnej, „Muzyka” [1986], nr 1) i Ewę Orłowską (o kształtowaniu brzmienia w *Sonatach pro processione*, „Studia Claromontana” [1987], t. VII), ponadto o jego muzyce pisali także w swych pracach — obejmujących jednakże szerszy niż twórczość tylko Żebrowskiego zakres tematyczny — Tadeusz Strumiłło, Paweł Podejko, Alina Żórawska-Witkowska, Zygmunt Marian Szweykowski, Karol Mrowiec, Bohdan Muchenberg oraz R. Pośpiech (w pracy *Bożonarodzeniowa muzyka na Jasnej Górze w XVIII i XIX wieku*, Opole 2000). O utworach najwybitniejszego kompozytora jasnogórskiego pisała także Alina Nowak-Romanowicz w swej książce *Klasycyzm 1750–1830*, wydanej w serii „Historia Muzyki Polskiej” (t. IV). Na temat Żebrowskiego powstały również hasła encyklopedyczne oraz artykuły o charakterze popularnonaukowym. Wspomnieć należy także o wstępach do wydań utworów Żebrowskiego, publikowanych w ramach projektu *Musica Claromontana* (autorstwa R. Pośpiecha i H. Prochoty) oraz tekstach zamieszczonych w dołączonych do nagrań utworów *bookletach* (autorstwa Aliny Mądry, Aleksandry Patalas, R. Pośpiecha i Beaty Stróżyńskiej).

W otwierającym książkę *Wprowadzeniu* (s. 5–8) redaktor tomu, R. Pośpiech, interesująco i syntetycznie podsumowuje stan badań nad twórczością i biografią Marcina Józefa Żebrowskiego, wymieniając najważniejszych autorów prac na ten temat (powstających od lat trzydziestych XX w. aż po czasy obecne) oraz opisując ważny dla badań nad muzyką Żebrowskiego nowy projekt *Musica Claromontana* i jego wielowymiarowy, zróżnicowany charakter. Wskazuje na znaczenie Zespołu Naukowo-Redakcyjnego Jasnogórskich Muzykaliów, powstałego w ramach Stowarzyszenia „Muzyka Jasnogórska”. Wśród prac podejmowanych przez ten Zespół wymienia m.in. konferencję naukową poświęconą Żebrowskiemu, która odbyła się w 2004 r. w Częstochowie. O wadze redagowanej przez R. Pośpiecha publikacji świadczy fakt, iż zawiera ona wyniki badań prowadzonych przez autorów nad muzyką i życiem Żebrowskiego w poprzedzających jej wydanie dziesięciu latach. Był

to, jak pisze Pośpiech, „okres szczególnie intensywny i zaowocował uzupełnieniem wątków biograficznych dotyczących omawianego muzyka, poszerzeniem zakresu analiz i interpretacji jego znanych już kompozycji, a przede wszystkim odkryciem nowych, niezwykle intrygujących utworów” (s. 6). Wśród nich autor wyróżnia: symfonię, sonaty triowe, *concerto grosso*. Rękopis tego ostatniego utworu został niedawno odkryty, jest datowany na 1748 r. i znajduje się w zbiorach *British Library*; autor słusznie postuluje konieczność podjęcia badań nad tym dziełem. Pośpiech podkreśla także znaczenie i rangę ośrodka jasnogórskiego jako ważnego centrum polskiej kultury muzycznej w XVIII w., skupiającego wielu działających tam znakomitych kompozytorów i muzyków. Postać Marcina Józefa Żebrowskiego świeci wśród nich najjaśniejszym blaskiem.

Zasadniczą część omawianej pozycji rozpoczyna artykuł R. Pośpiecha pt. *Marcin Józef Żebrowski w badaniach muzykologicznych* (s. 13–38), w którym autor precyzyjnie i wyczerpująco podsumowuje stan badań nad twórczością Żebrowskiego oraz ich znaczący rozwój w ostatnich 20 latach. Tekst podzielony jest czytelnie na cztery podrozdziały, poprzedzone wstępem i zakończone podsumowaniem. Pierwszy podrozdział, *Początki i rozwój badań nad muzyczną działalnością M.J. Żebrowskiego*, wspomina o pierwszych pracach na ten temat, od pracy magisterskiej Romana Heisinga obronionej na Uniwersytecie Poznańskim (1938), poprzez badania Pawła Podejki i Bohdana Muchenberga. Autor wskazuje również na znaczenie pracy Roberta Eitnera, który zamieścił w swoim *Biographisch-Bibliographisches Quellen-Lexikon* hasło poświęcone kompozytorowi (t. IX, Lipsk 1903). W podsumowaniu tej części artykułu Pośpiech opisuje najnowsze badania nad biografią Żebrowskiego, w świetle których kompozytora tego można z dużym prawdopodobieństwem utożsamiać z wybitnym skrzypkiem nazwiskiem Żebro, działającym w Warszawie. W podrozdziale drugim autor podsumowuje badania nad biografią i muzyką Żebrowskiego opublikowane w wydawnictwach encyklopedycznych i syntezach historii muzyki, zwracając uwagę na nieprawidłowe lub nieaktualne informacje zawarte w niektórych starszych publikacjach, podkreślając poprawność i aktualność informacji zamieszczonych w pracach nowszych. Interesujący podrozdział *Charakterystyka twórczości M.J. Żebrowskiego* zawiera m.in. ciekawą i odkrywającą nieznaną fakty analizę nowo odnalezionego utworu: *Concerto grosso*. W ostatnim podrozdziale podane są ważne dla badaczy zajmujących się muzyką Żebrowskiego informacje na temat współczesnych wydań i nagrań jego utworów. Zaletą artykułu R. Pośpiecha jest także opatrzenie go licznymi ilustracjami, przedstawiającymi m.in. karty tytułowe rękopisów jego dzieł oraz fragment autografu. Artykuł wnosi ważny wkład w badania naukowe nad życiorysem i twórczością kompozytora, stanowiąc cenne we współczesnej muzykologii podsumowanie obecności w polskiej kulturze muzycznej wartościowej twórczości Marcina Józefa Żebrowskiego.

Jedynym zamieszczonym w książce tekstem traktującym wyłącznie o biografii M.J. Żebrowskiego jest tekst o. Dariusza Cichora OSPPE *Paulini o nazwisku Żeb-*

rowski w XVIII wieku. W poszukiwaniu szczegółów biograficznych dotyczących Marcina Józefa Żebrowskiego (s. 39–45). Autor pisze, że jedynym bezspornym faktem z życia Żebrowskiego jest jego działalność w kapeli jasnogórskiej w latach 1748–1765. W świetle wciąż wielu niewiadomych dotyczących jego biografii („nie wiemy [...] skąd pochodził i kiedy się urodził, nie wiemy do jakiej warstwy społecznej należał, ani kiedy i gdzie umarł”, s. 40), autor stawia pytanie, w jakim kierunku powinny być prowadzone badania nad tą postacią. W artykule interesująco zostały nakreślone sylwetki pochodzących z Mazowsza szlachciców Józefa i Ignacego Żebrowskich, którzy zostali paulinami na Jasnej Górze (przyjmując imiona zakonne, odpowiednio Benedykt i Erazm) i przebywali w zakonie w okresie działalności na Jasnej Górze Marcina Józefa Żebrowskiego. Autor formułuje oryginalną hipotezę o możliwym pokrewieństwie (być może braterstwie) między tymi trzema postaciami, wskazując jednocześnie na dalszy kierunek badań (analiza źródeł metrykalnych z północnego Mazowsza).

Największą grupę tekstów zamieszczonych w recenzowanej pracy stanowią artykuły poświęcone wybranym aspektom twórczości M.J. Żebrowskiego. Tę grupę artykułów otwiera tekst Huberta Prochoty *Nieszpory Marcina Józefa Żebrowskiego* (s. 47–80). Prezentuje on szczegółową analizę muzykologiczną tego dzieła, którego rękopis zachował się w Archiwum Ojców Paulinów na Jasnej Górze, i stanowi ważny wkład do badań nad muzyką religijną autora *Missa pastoralis*. Przejrzysty, systematyczny układ treściowy artykułu (podział na numerowane podrozdziały i również opatrzone numeracją i tytułami paragrafy wydzielone w ramach podrozdziałów, dołączona tabela ukazująca schemat architektoniczny poszczególnych części *Nieszporów*) ułatwia orientację w tekście i pozwala szybko odnaleźć interesujący czytelnika fragment.

Tematyka dotycząca muzyki wokalnie-instrumentalnej Żebrowskiego poruszona jest także w dwóch innych zamieszczonych w książce artykułach, autorstwa Tomasza Jasińskiego i Aliny Mądry. Tomasz Jasiński w tekście pt. *Problem kształtowania relacji słowo – dźwięk w muzyce Marcina Józefa Żebrowskiego* (s. 121–157) zwraca uwagę, iż kompozytor ten tworzył w okresie niejednorodnym stylistycznie, w którym zachodziły istotne przeobrażenia w zakresie kształtowania relacji słowa i dźwięku w utworach z tekstem. Przede wszystkim dotyczyło to odchodzenia od barokowej tradycji retoryczno-muzycznej i zastępowania jej nowymi środkami muzycznego wyrazu. Tekst artykułu został przejrzysto podzielony na trzy podrozdziały i opatrzone licznymi przykładami muzycznymi. Pierwszy podrozdział zawiera przykłady wywiedzionych z tradycji barokowej figur retoryczno-muzycznych występujących w muzyce religijnej Żebrowskiego. W drugim podrozdziale mowa jest o tendencji przeciwnej, typowej dla muzyki klasycyzmu, zgodnie z którą najważniejsza w utworze jest struktura muzyczna, a słowo jest jej podporządkowane. W ostatniej części pracy autor interesująco podsumowuje ambiwalentne traktowanie w muzyce Żebrowskiego relacji słowo – dźwięk.

Alina Mądry w artykule *Zjawisko „oper w kościele” w polskiej muzyce XVIII wieku na podstawie kameralnych utworów wokalnie-instrumentalnych Marcina Józefa Żebrowskiego* (s. 159–176) analizuje pięć arii z tekstem religijnym zachowanych w archiwum klasztoru jasnogórskiego w kontekście zjawiska określanego jako „opera w kościele”, które polegało na wprowadzaniu inspirowanej muzyką operową wirtuozerii wokalne w utworach religijnych XVIII w. Ważnym aspektem tekstu jest porównanie przez autorkę występujących w muzyce Żebrowskiego tendencji z pokrewnymi cechami w muzyce kompozytorów europejskich, takich jak np. Alessandro Scarlatti czy Johann Adolf Hasse. W podsumowaniu autorka słusznie stwierdza, iż Żebrowski „wprowadził do muzyki jasnogórskiej, rozbrzmiewającej we wnętrzach sanktuarium, cechy charakterystyczne dla zjawiska zwanego «operą w kościele»” (s. 175) oraz stawia ważną tezę, iż analizowane w artykule kameralne utwory wokalnie-instrumentalne Żebrowskiego są „doskonałym przykładem w polskiej muzyce tego czasu zaawansowanego warsztatu kompozytorskiego, który w pełni wpisywał się w kanon europejski” (s. 175).

Obok muzyki wokalnie-instrumentalnej Żebrowskiego, w recenzowanej pracy omówione są także jego utwory instrumentalne: amsterdamskie sonaty i utwory *pro processione*. Poruszony jest również temat związany z wykorzystaniem w jego dziełach techniki gry *clarino* na trąbce naturalnej. Nowo odnalezione sonaty na dwoje skrzypiec z *basso continuo* jasnogórskiego mistrza (wydane w zbiorze Johanna Juliusa Hummla w Amsterdamie) interesująco analizuje Piotr Wilk w artykule *Amsterdamskie sonaty Marcina Józefa Żebrowskiego* (s. 81–95). Autor słusznie stwierdza, iż „ukazanie się triów i symfonii Żebrowskiego we wpływowym wydawnictwie Hummla, publikującym dzieła instrumentalne najwybitniejszych twórców drugiej połowy XVIII w., może świadczyć o wysokiej ocenie jego muzyki przez współczesnych” (s. 83). To kolejne zawarte w prezentowanej książce świadectwo, iż Żebrowskiego można określić jako twórcę o randze europejskiej. Cennym aspektem zawartej w pracy analizy sonat amsterdamskich jest ich porównanie z utworami wokalnie-instrumentalnymi oraz utworami *pro processione* Żebrowskiego, a także usytuowanie tych dzieł na tle kultury europejskiej (porównanie z sonatami Spangenberg, przywołanie traktatu J.J. Quantza *Versuch einer Anweisung die Flöte traversiere zu spielen*, z którego zaleceń być może korzystał Żebrowski przy komponowaniu sonat).

Tematykę związaną z nieco zagadkowymi utworami *pro processione* podejmuje Beata Stróżyńska w artykule *Utwory pro processione Marcina Józefa Żebrowskiego* (s. 97–120). Autorka stwierdza, że utwory *pro processione* pisało tylko dwóch twórców: Marcin Józef Żebrowski i Joseph Riepel. Dzieła te zachowały się w archiwum jasnogórskim. Na podstawie przeprowadzonych badań B. Stróżyńska przyjmuje także ważną hipotezę, że ponieważ kompozycje tego gatunku pisane przez obydwu kompozytorów mają wiele cech wspólnych, nieprawdopodobne jest, aby powstawały niezależnie od siebie. Wysuwa także przypuszczenie, że Żebrowski

komponował swe utwory *pro processione* pod wpływem kompozycji Riepla. Interesująca jest również kolejna hipoteza autorki, iż utwory *pro processione* (grupowane w pary) były wykonywane na wejście (utwór pierwszy) oraz podczas uroczystego wyjścia z bazyliki jasnogórskiej (utwór drugi).

Maciej Jochymczyk w opatrzonym licznymi przykładami nutowymi artykule *Clarino w dziełach Marcina Józefa Żebrowskiego. Świadectwa wirtuozostwa instrumentalnego w kapeli jasnogórskiej* (s. 177–191) ukazuje niezwykle ciekawe fakty dotyczące działającej na Jasnej Górze kapeli. Autor stwierdza, że utwory Żebrowskiego z użyciem trąbki (które porównuje z dziełami Riepla) „pod względem wymagań technicznych znacznie wykraczają (...) poza rozwiązania, jakie możemy znaleźć w twórczości czołowych kompozytorów europejskich tego czasu” (s. 181), ukazując następnie liczne przykłady wirtuozowskiego wykorzystania trąbki w jego dziełach. M. Jochymczyk słusznie zaznacza, iż kapela jasnogórska była na ziemiach polskich czołowym ośrodkiem wirtuozowskiej gry na instrumentach dętych, w tym zwłaszcza gry na trąbce *clarino*. Temat działalności w kapeli jasnogórskiej wybitnych wirtuozów gry na trąbce w kontekście niezwykle trudnych partii powierzanych temu instrumentowi w utworach Żebrowskiego podjął również Patryk Frankowski w artykule *Wykorzystanie najwyższego rejestru trąbki naturalnej w kompozycjach M.J. Żebrowskiego w kontekście epoki i rozwoju techniki clarino* (s. 193–201). Ważną częścią tej rozprawy jest wymienienie znakomitych, działających w kapeli jasnogórskiej muzyków, w tym szczególnie charakterystyka trębaczy: Wincentego Pińskiego i Andrzeja Wróblewskiego. Autor stawia hipotezę, że Żebrowski przypuszczalnie pisał swe niezwykle trudne partie na trąbkę z przeznaczeniem do wykonania przez Wincentego Pińskiego.

Podsumowując: praca *Marcin Józef Żebrowski (XVIII w.). Kompozytor i muzyk kapeli jasnogórskiej* pod redakcją R. Pośpiecha posiada duże znaczenie w polskim piśmiennictwie muzykologicznym i stanowi ważny etap w badaniach nad twórczością najwybitniejszego polskiego kompozytora muzyki religijnej w XVIII w. Prezentuje odkrycia naukowe, przywraca kulturze polskiej pamięć o nowo odnalezionych utworach, prostuje błędy, stawia nowe tezy i — podsumowując obecny stan badań nad muzyką autora *Missa pastoralis* — wskazuje jednocześnie nowe ich kierunki.

Joanna Miklaszewska

REMIGIUSZ POŚPIECH (red.), *Liturgia w klasztorach paulińskich w Polsce. Źródła i początki* (Musica Claramontana — Studia 1), wstęp Izidor Matuszewski, Opole: Red. Wydaw. WTUO 2012, 471 [4] s., ISBN 978-83-61756-90-3 (WTUO), 978-83-7342-343-5 (Wydaw. i Druk. św. Krzyża).

Omawiana pozycja inicjuje nową serię wydawniczą: „Musica Claramontana — Studia”, realizowaną w ramach Instytut Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, będącą dopełnieniem projektu odkrywania i przybliżania tradycji muzycznej klasztoru paulinów na Jasnej Górze w Często-